

Programma van maatregelen Berchem (Antwerpen) – Uitbreidingstraat

David Vanhee

Bornem
2020

Gemotiveerd advies

Het was tot op heden enkel mogelijk een bureauonderzoek (projectcode 2020D176) uit te voeren. Verder vooronderzoek is nodig (zie verslag van resultaten), maar de initiatiefnemer wenst eerst meer zekerheid te hebben over het verkrijgen van een vergunning, voor bijkomende kosten ten aanzien van archeologisch vooronderzoek te maken. Voor aanvang van het verdere vooronderzoek dient de aanwezige bebouwing en verharding ook gesloopt te worden. Daarvoor is een vergunning nodig. De archeologienota die opgesteld werd, is nodig voor het verkrijgen van deze vergunning. Voor een afweging van de verschillende onderzoeksmethoden die nog in aanmerking komen, verwijzen we naar het onderdeel Onderzoeksmethode in het Programma van maatregelen (zie verder).

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Uit historische bronnen blijkt dat in de 18de eeuw een deel van het omwalde “Berchem Hoff” of Kasteel van Berchem binnen het zuidwestelijk deel van het plangebied lag. Na de sloop van dit kasteel, om plaats te maken voor de 19de-eeuwse Brialmontvesting, duurde het niet lang of het terrein werd weer bebouwd. Deze bebouwing zal stilaan toenemen tot op vandaag, waarbij bijna het volledige oppervlak van het plangebied bebouwd of verhard is. Naast een aantal archeologische vondsten die verwant zijn aan de Brialmontvesting, zijn er in de ruimere omgeving ook vondsten uit de metaaltijden en de late middeleeuwen aanwezig. Ondanks de impact die de gebouwen en de verhardingen hadden op de ondergrond en het daarin verborgen bodemarchief, is er een kans dat de resten van de slotgracht en de gebouwen nog aanwezig zijn op het terrein. Momenteel is niet uit te sluiten dat ook relevante archeologische resten uit andere periodes kunnen voorkomen binnen het onderzoeksgebied. Wel kunnen we stellen dat de kans klein is dat een goed bewaarde steentijd artefactensite bewaard gebleven is binnen het onderzoeksgebied, gezien de vele bouw- en sloopactiviteiten die in het verleden reeds op het terrein plaatsgevonden hebben.

Een evaluatie van de geplande bodemingrepen binnen het onderzoeksgebied geeft aan dat het bodemarchief in de zone van ca. 9961 m² waarin bodemingrepen plaatsvinden, bedreigd is. Gezien het archeologische potentieel van het terrein is daarom verder archeologisch vooronderzoek aangewezen in deze zone.

Programma van maatregelen voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem

Administratieve gegevens

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Antwerpen, Berchem, Uitbreidingstraat 325-331, Uitbreidingstraat

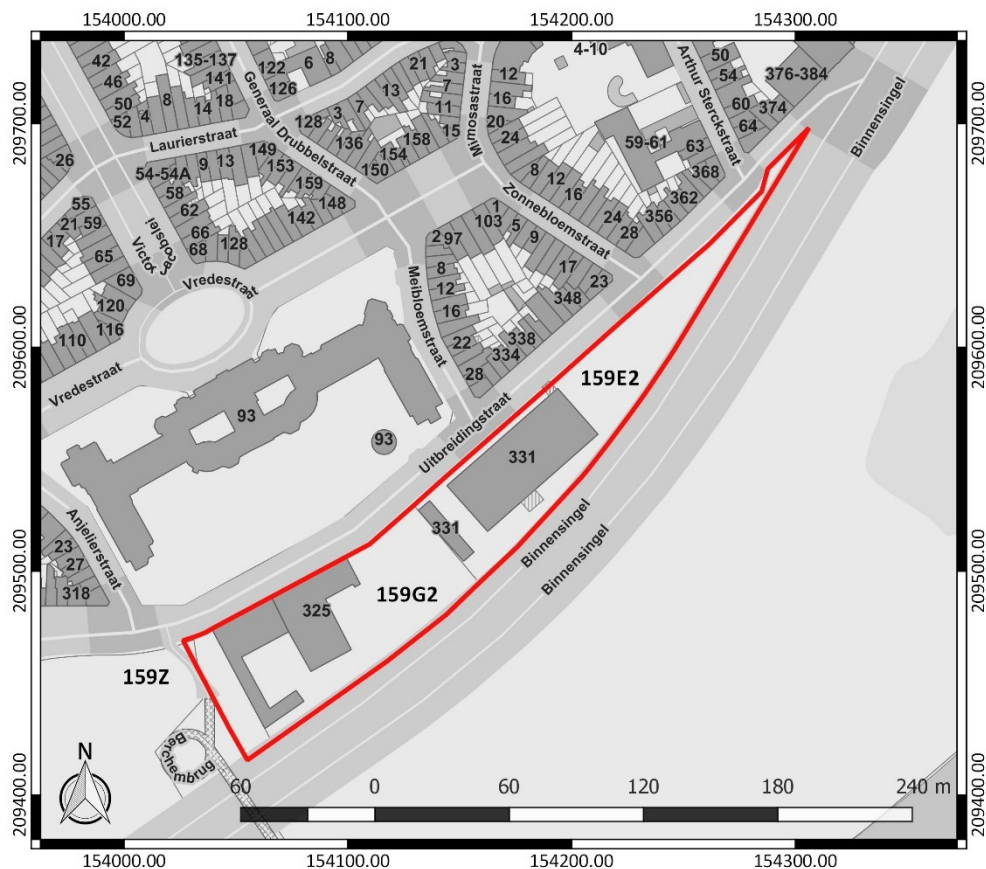
Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 154288, 209680
- 154306, 209698
- 154055, 209416
- 154026, 209469

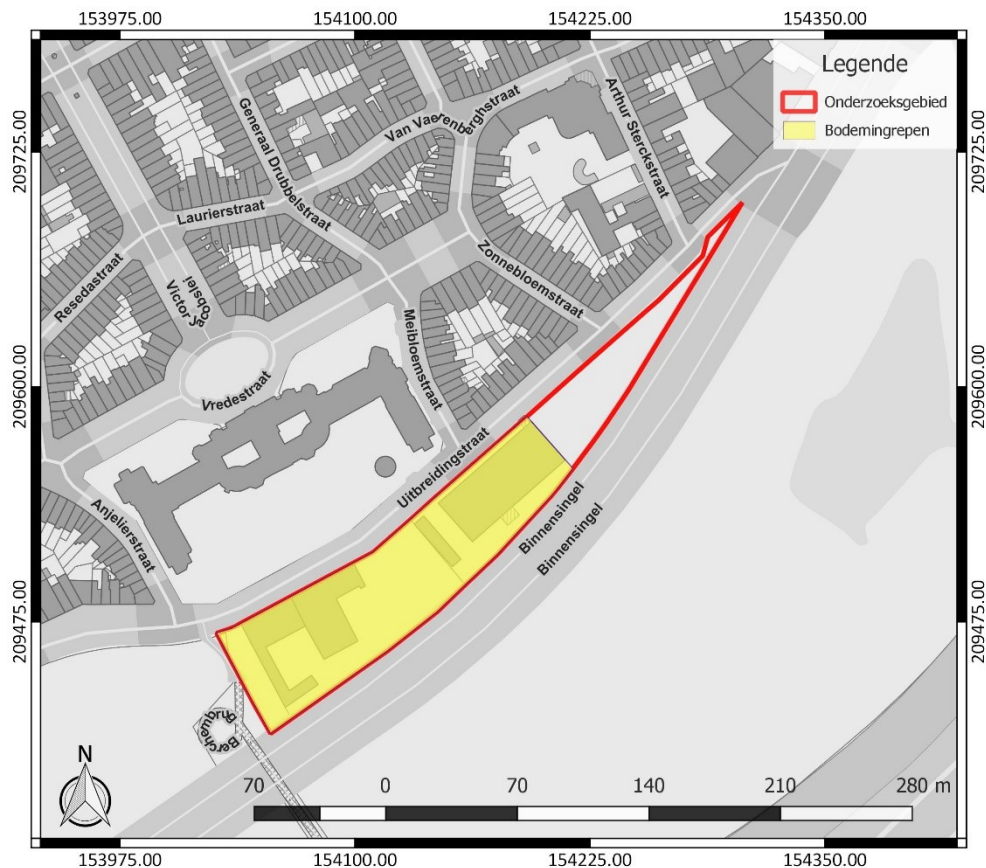
Kadastrale percelen: Antwerpen, Afdeling 21/Berchem, Afdeling 1, sectie A, nummers 159E2, 159G2 en 159Z (partim)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 12730 m²

Kadastraal plan:

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Figuur 2: Aanduiding van de zone waar verder vooronderzoek nodig is, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Aanleiding van het vooronderzoek

Zie 2.3.2 in het Verslag van resultaten.

Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

Zie 2.4.4 in het Verslag van resultaten.

Vraagstelling en onderzoeksdoelen

Doelstelling van een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem is nagaan of archeologische niveaus aanwezig zijn in het projectgebied en op welke diepte, om een verdere inschatting te kunnen maken van de versturende impact van de geplande werken. Ook dient het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem uitspraken te kunnen doen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site binnen het onderzoeksgebied en over het potentieel op kennisvermeerdering.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Op welke dieptes bevinden zich relevante archeologische niveaus?
- Waar bevindt zich de grondwaterspiegel?
- Zijn archeologische sporen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?
- Zijn resten van de historische bebouwing, te zien op historische kaarten, aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?
- Zijn resten te relateren aan het kasteel van Berchem of aan het Berchem hof?
- Zijn resten te relateren aan de Brialmontvesting?
- Zijn er oudere archeologische waarden dan late middeleeuwen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?

- Zijn relevante archeologische resten aanwezig binnen het onderzoeksgebied? Zo ja, is behoud in situ mogelijk of is verder archeologisch onderzoek nodig?

Onderzoeksmethode

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria:

1° is het MOGELIJK deze methode toe te passen op dit terrein?

2° is het NUTTIG deze methode toe te passen op dit terrein (levert het iets op)?

3° is het overdreven SCHADELIJK voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?

4° is het NOODZAKELIJK deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein verhard is.

Landschappelijk bodemonderzoek is relevant om de bewaringstoestand van de bodem vast te stellen, maar dat kan ook aan de hand van andere onderzoekstechnieken. Uit het bureauonderzoek blijkt dat er op het terrein al heel wat bodemingrepen hebben plaatsgevonden. Daarom is de kans erg klein dat er nog goed bewaarde natuurlijke aardkundige eenheden aanwezig zijn waarin zich een goed bewaarde steentijd artefactensite kan bevinden. Door de vele bodemingrepen en vermoedelijk ook de ophoging van het terrein in het kader van de vestingwerken, verwachten we puin in de ondergrond. Dit puin bemoeilijkt de uitvoering van een landschappelijk booronderzoek. Er zouden wel landschappelijke profielputten aangelegd kunnen worden, maar het is dan kosten-baten interessanter om meteen over te gaan naar een onderzoeksmethode die zowel inzicht kan bieden in de bewaringstoestand van het bodemarchief als ruimtelijk inzicht en inzicht in de eventuele aanwezigheid van relevante archeologische resten.

Daarom dient een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn en om na te gaan of de gebouwen, wegen, versterkingen en wallen waarvan sprake is op de historische kaarten aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

De onderzoekszone beslaat steeds de oppervlakte van ca. 9961 m². De onderzoeksdoelen zijn succesvol bereikt wanneer de vooropgestelde onderzoeksvragen en de bijkomende onderzoeksvragen die opgesteld worden naar aanleiding van elk assessment beantwoord zijn.

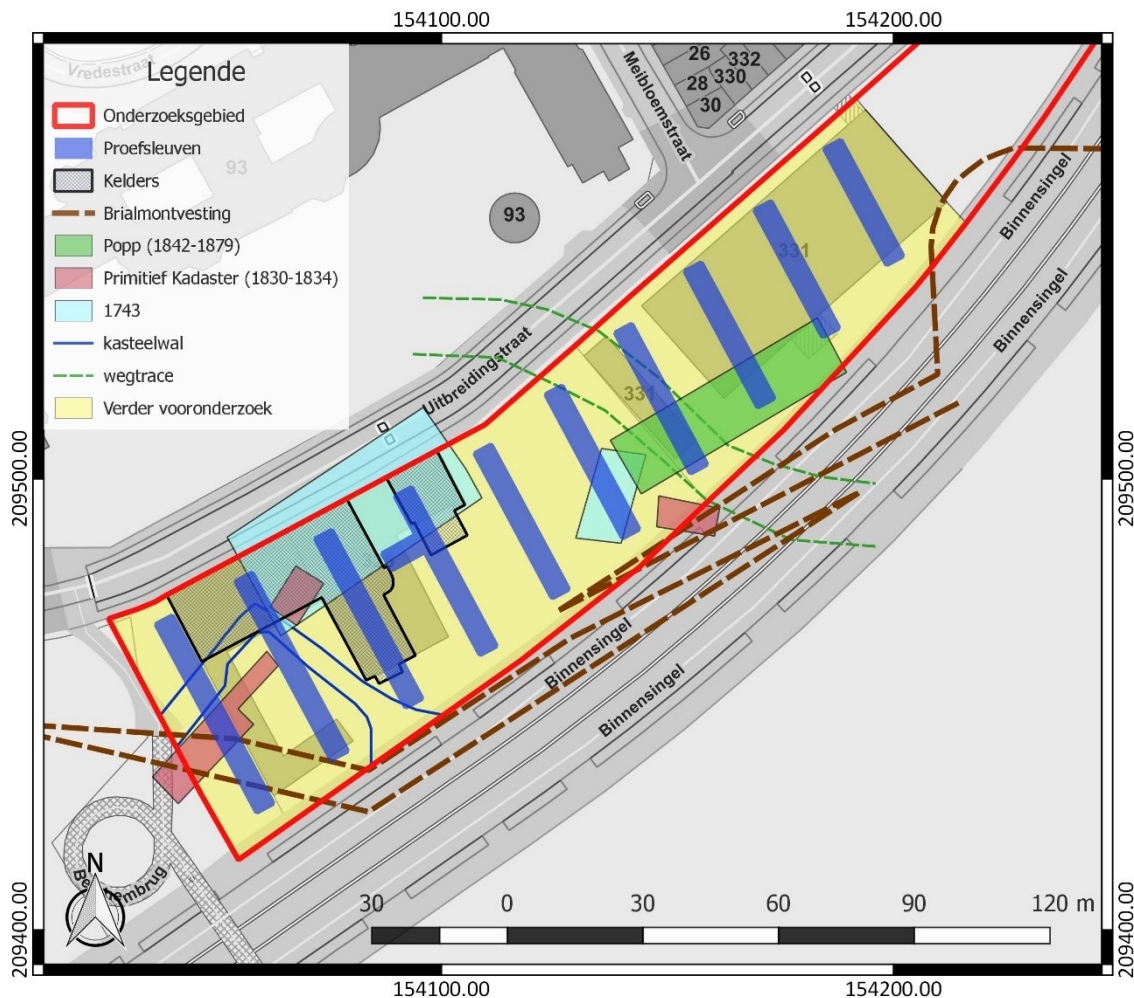
Onderzoekstechnieken

De verstoringsdiepte van de verschillende bodemingrepen varieert en ligt nog niet voor alle ingrepen vast. Daarom dient het bodemarchief onderzocht te worden totdat alle aardkundige eenheden onderzocht zijn waarin archeologische sites in primaire positie kunnen voorkomen, die relevant zijn voor de vraagstellingen van het onderzoek.

Voor aanvang van het proefsleuvenonderzoek dient de aanwezige bebouwing en verharding gesloopt worden. De uitbraak van verhardingen, funderingen en andere ondergrondse massieven dient te gebeuren onder begeleiding van een archeoloog. Omdat historische bebouwing verwacht wordt, mogen muren en funderingen die archeologisch relevant zijn niet uitgebroken worden. Dit dient aangegeven te worden door de begeleidende archeoloog.

Proefsleuven

Voor de gehanteerde onderzoekstechnieken is hoofdstuk 8.6 van de Code van Goede Praktijk van toepassing. Er wordt gewerkt met continue, parallelle proefsleuven van 4 m breed met een tussenafstand van 20 m.¹ We kiezen voor een uitvoeringsmethode met brede sleuven, omdat die meer ruimtelijk inzicht bieden. Dit is interessant omdat er muurresten verwacht worden. Op die manier kan sneller een evaluatie van de aanwezige muurresten gemaakt worden. Aan de andere kant laat het gebruik van 4 m brede proefsleuven ook toe om de proefsleuven plaatselijk te versmallen als dat nodig is om veilig te kunnen werken. Indien muurresten op een hoger niveau aanwezig zijn, is het gebruik van 4 m brede proefsleuven ook praktischer om onderliggende

Figuur 3: Inplanting van de proefsleuven (blauw), binnen het onderzoeksgebied (rood), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

De proefsleuven hebben een maximale tussenafstand van middelpunt tot middelpunt van 20 m. De beoogde oppervlakte die onderzocht dient te worden door middel van proefsleuven, bedraagt minimaal 10 %. Dit wordt behaald aan de hand van het vooropgestelde sleuvenplan, dat voorziet in 384 lopende m proefsleuven. Hiermee wordt maar liefst een oppervlakte van 1536 m² onderzocht, of 15,42 % van het onderzoeksgebied. Hierdoor is er marge om – indien nodig in functie van veiligheidsredenen – de proefsleuven op een dieper niveau te versmallen.

¹ Haneca et al. 2016, 48

Voor een goede selectie moeten de proefsleuven normaal gezien aangevuld worden met kijkvensters en/of dwarssleuven. De oppervlakte hiervan bedraagt dan minimaal 2,5 % van het onderzoeksgebied. Omdat aan de hand van het vooropgestelde proefsleuvenonderzoek reeds 15,42 % van het terrein onderzocht wordt en omdat de keuze van 4 m brede proefsleuven al heel wat ruimtelijk inzicht biedt, hoeven geen bijkomende kijkvensters of dwarssleuven aangelegd te worden, tenzij de doelstellingen van het onderzoek anders niet bereikt worden. Tijdens het onderzoek mag er altijd wel voor geopteerd worden om toch kijkvensters of dwarssleuven aan te leggen. De zijden van de kijkvensters meten dan maximaal 13 x 13 m en de kijkvensters en/of dwarssleuven moeten voldoende groot zijn om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden.

De globale topografie van de omgeving van het terrein loopt af in noordwestelijke richting. De meeste structuren die we kennen van historische kaarten, kennen een noordoost-zuidwest oriëntatie. Het lijkt daarom het meest aangewezen om de proefsleuven aan te leggen met een noordwest-zuidoost oriëntatie, rekening houdend met de oriëntatie van de grenzen van de zone die onderzocht dient te worden aan de hand van proefsleuven. Op die manier kan het proefsleuvenonderzoek efficiënt uitgevoerd worden, kan de oorspronkelijke topografie gevolgd worden en worden de meeste structuren die we zien op historische kaarten nagenoeg loodrecht aangesneden.

Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Ten aanzien van de Code van Goede Praktijk werd de afwijking geformuleerd dat – indien hier geen aanleiding toe is – er geen bijkomende kijkvenster of dwarssleuven aangelegd moeten worden, ten opzichte van het voorziene sleuvenplan. Omwille van de verwachtingen en de terreinomstandigheden werd geopteerd voor het gebruik van 4 m brede proefsleuven. Dit biedt reeds heel wat ruimtelijk inzicht en betekent dat reeds 15,42 % van het terrein onderzocht wordt aan de hand van proefsleuven. Daarmee wordt de minimaal vereiste 12,5 % ruimschoots behaald.